

דוד דה פריס אידאליזם ובירוקרטיה, שורשיה של חיפה האדומה
תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1999. 380 עמודים.

על-גבי כריכת הספר מופיע איור הנראה כלקוח מעולם רחוק ומוכר גם-יחד: גברים צעירים, שריריים, הבעה נחושה על פניהם; אנשים זהים כמעט זה לזה (למעט ההבדל בין הקסקט לכובע הטמבל ולבעלי הבלורית) ערוכים כראש חץ, כלי עבודתם בידיהם, פועלי בניין; ראש החץ של הפועלים העירוניים; רובם מיישרים מבט לאתו כיוון. פועלים מאורגנים. ארגונו רב-העוצמה של הפועל.¹

האיור – מפגן של כוח; הספר מורכב ומעניין יותר. זהו סיפור צמיחתה של קהילת הפועלים היהודיים בחיפה של שנות העשרים. זהו סיפורם של מהגרים שהגיעו לארץ-ישראל/פלשתינה והשתקעו בחיפה, עיר בעלת רוב ערבי ובעלת פוטנציאל של צמיחה כלכלית; מהגרים שנהפכו לפועלים בתהליך פרולטריוזיה שהיה משולב ושזור בתהליך של בניית הקהילה היהודית ובניית האומה הישראלית החדשה. זהו סיפור צעדיה הראשונים של מועצת הפועלים בחיפה, אותה מועצה שצברה עם הזמן עוצמה רבה והיתה לסמל שליטתה של ההסתדרות בקהילה היהודית בכלל, וב"חיפה האדומה" בפרט. זהו סיפור של מועצת פועלי חיפה כפי שנבנה "מלמטה", מהתנסותם של פועלי חיפה היהודיים, וכפי שנבנה "מלמעלה" – מהמנגנון ומיעדיו. זהו סיפורו של העשור הראשון לקיומם של ההסתדרות ומועצת פועלי חיפה. עשור זה מתחלק לשני פרקי-זמן, על-פי ניתוחו של דה פריס: מחצית ראשונה של צמיחה, התארגנות וגיבוש; ומחצית שנייה של משבר, אבטלה, בקיעים ובידול (differentiation) גוברים.

דה פריס פותח, כיאה ל"היסטוריית עובדים", בשרטוט דיוקנם של גיבורי הספר, ומתאר את המהגרים היהודיים הצעירים ואת תחילתו של תהליך הפרולטריוזיה שעברו עם הגיעם לארץ. רק בפרק השני הוא משלים את התמונה בהצגת הארגון שהקימו פועלים אלה, מועצת הפועלים המקומית, במסגרת ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים שהוקמה זמן קצר קודם לכן. יתר פרקי הספר משלבים את קורות העובדים ואת התפתחות ארגונם. דה פריס מציג את "הפועל הרצוי" שעיצבה תנועת הפועלים, ולאחר-מכן מתאר את הפעילות הקולקטיבית שזימו הפועלים ושיוזם ארגונם. תוך כדי כך הוא עומד גם על גבולותיה ומגבלותיה של פעילות זו. הוא בוחן את התנסותם של הפועלים, את נקודות-השבר שהופיעו, את הבידול הפנימי שנוצר בקרבם ואת הסדקים שנוצרו עקב כך בקהילה ובארגון. אך מתוך חולשה ושבר אלה הוא מציג את צמיחתו של הכוח, של ההגמוניה של קהילת הפועלים ההסתדרותית הטוטלית, ולא פחות מכך את השילוב רב-העוצמה של מעמד ולאום – הסתדרות העובדים העבריים והלאומיות העברית – וכל זאת במקרה-הבוהן של חיפה, העיר המעורבת בעלת הרוב הערבי.

שורשיה של קהילת הפועלים בחיפה, על-פי דה פריס, נעוצים במערכת מורכבת זו של יחסי חולשה ועוצמה. התגבשותה של קהילה זו היתה תהליך של בניית כוח מתוך, ובגלל, החולשה, הנחיתות ואי-יכולת העמידה של היחיד. התארגנותם של הפועלים היהודיים

1 האיור לקוח מכרזה של ההסתדרות משנות השלושים, תוך עיבוד קל.

היתה האפשרות היחידה לשרוד כפרטים עובדים וכמעמד בתוך הקהילה היהודית – מעמד פועלים – בשנות העשרים בפלשתינה המנדטורית, פלשתינה הערבית. אך חולשה ונחיתות אינם מבטיחים את הצלחת הארגון. סוד ההצלחה טמון בדרכי הפעולה ובאסטרטגיות המיוחדות של ההסתדרות בכלל, אך מעל לכל של מועצת פועלי חיפה. זה תמצית עניינו של ספר זה: יצירת קהילה טוטלית כדרך לצבור כוח ולהתגבר על החולשה, השפל, התחרות וקשיי הקיום; קהילה שחבקה את כל תחומי החיים של הפועל ובכך העניקה לו תמיכה מעשית, גיבוי והשתייכות. דה פריס תיאר כל זאת בספרו, ואביא ציטוט אחד לדוגמה:

ההסתדרות לא היתה רק שורה של מוסדות אלא תנועה חברתית, שנשענה על יסודות חברתיים מוצקים; על מפלגות ששיתוף הפעולה ביניהן האפיל על פלגנותן האידיאית והארגונית; ועל קהילת פועלים שחייה האוטונומיים התנהלו בצורה סדורה ומרוכזת על ידי המועצה. תפיסה זו שיקפה את מהותה של תנועת הפועלים ואת דרכה לעתיד, את שאיפתה להיות חברה טוטאלית, עצמאית ונבדלת מהחברה העירונית הסובבת אותה; עולם נפרד העומד בפני עצמו שסיפק לאזרחיו – חברי ההסתדרות – שירותים כלכליים, חברתיים ותרבותיים... מועצת הפועלים נתפסה כ"ממשלה", ואף יתר ממנה משום שהיא הסדירה את חייו של חבר ההסתדרות על כוליותם, ומשום שהיא ניהלה חברה שלבניה הפועלים, היו צרכים דומים ואינטרסים משותפים... במובנה המלא היתה היווצרותה של הקהילה שילוב של צרכיו של רובד הפועלים, החל מהתארגנות, מאבקים, וכלה בחיי היום יום... הגישה הטוטאלית לעולמה הפנימי של התנועה התגבשה בהדרגה, וככל שזו גברה כך התעצמה ההתנגדות אליה משום שהיא עמדה לעיתים בסתירה לאסטרטגיות ספונטאניות ואינדיבידואליות של פועלים, לחירות הפנימית ולדמוקרטיה בתוך הארגון. (ע' 109)

הצלחה ומחיריה, הצלחה ומגבלותיה.

תרומתו של דה פריס בספר זה, נוסף על הפרספקטיבות ההיסטוריוגרפיות החדשות שהוא מפתח, היא גם בעבודה הארכיונית המקיפה והעשירה שבבסיס מחקר זה, וביכולתו המרשימה לשזור אלפי מסמכים לכלל תיאור רב-פנים של חיי פרטים וחיי קהילה, ולא פחות מכך ביכולתו לבנות מהמוני מסמכים אלה ניתוח נוקב ורגיש של תהליכי-עומק. ספר זה מהווה חידוש ותרומה הן להכרת החברה היהודית החדשה בהתהוותה, הן להבנת תנועת העבודה וציבור הפועלים והן להיסטוריוגרפיה של החברה הישראלית.

ספר זה קשור לכמה מסורות היסטוריוגרפיות. מחד גיסא, מורגשת ההשפעה החזקה של היסטוריית הפועלים האנגלית, ה-*labor history*, ושל המורה הגדול שלה א.פ. תומפסון וספרו רבי-ההשפעה – *The Making of the English Working Class* (E.P. Thompson, 1966). מאידך גיסא, מורגשת ההשפעה העמוקה של חקר תנועת העבודה הישראלית וההסתדרות הכללית של העובדים העבריים, והותמם הברור של שני חוקרים מובילים: הסוציולוג הפוליטי יונתן שפירא, וההיסטוריונית החברתית והפוליטית אניטה שפירא.

תשומת-הלב הרבה של דה פריס לאורח חייהם של הפועלים, לצורכיהם היומיומיים,

למצוקה, לחרדה ולסולידריות שאפיינו אותם – כל אלה הינם במסורת "היסטוריית הפועלים" האנגלית. במסורת זו הפועלים הינם סוכני הפעולה. תנועות הפועלים נבחנו בראש ובראשונה מתוך התנסותם וצורכיהם של הפועלים. המבנה המוסדי, המנגנון, האידיאולוגיות – לכל אלה יש מקום, אך כפועל-יוצא של חוויותיהם של בני המעמד, ולא כמוקד עניין העומד כשלעצמו. כך גם בספר זה, ובכך ייחודו בהיסטוריוגרפיה הישראלית של תנועת העבודה. עם זה, דיון נרחב מוקדש גם למנגנון של מועצת פועלי חיפה: להתגבשותו של מנגנון זה, לאופני הפעולה שלו, לקואליציות שהוקמו, למחלוקות ולמאבקים. בפרקים מפורטים ומתועדים אלה ניכרת ההשפעה של ההיסטוריוגרפיה הפוליטית המוסדית של תנועת העבודה. דה פריס מוסיף על היסטוריוגרפיה מוסדית זו את חקר המקרה המקומי, את הייחוד של כל מקום ומקום. הדגש מקומי זה נבלע לחלוטין בהיסטוריוגרפיה הישראלית המתמקדת בעיליתות, בהנהגות ובאידיאולוגיות – במרכז, ולא במקומות שמחוצה לו.

ספרו של דה פריס, אידיאליזם וביורוקרטיה, ממלא כמה חסרים בולטים בהיסטוריוגרפיה הישראלית: היסטוריה חברתית, היסטוריית עובדים והיסטוריה מקומית. בהיסטוריוגרפיה של דה פריס האנשים מן השורה, פועלים בלתי-מקצועיים ומקצועיים כאחד, הינם סוכני הפעולה. זוהי היסטוריוגרפיה הבוחנת צמיחה מוסדית תוך ראייתה מלמטה, ראייתה כתגובה על צרכים, חולשות ומצוקות. זוהי היסטוריוגרפיה שתופסת את המבנה המנגנוני-המוסדי, במקרה זה את מועצת פועלי חיפה, כתוצר של תהליך שבו מהגרים-פועלים יוצרים את קהילתם ואת מוסדותיה: מוסדות שמגבשים את הקהילה, שנענים לצורכיהם הקיומיים של הפועלים, ושתוך כדי כך קושרים אותם אליהם; קהילה הנוצרת מתוך חולשה, ויוצרת תוך כדי כך סולידריות עמוקה; מנגנון תנועתי היוצר דפוסי סיוע, מאפשר קיום, זורע תקווה, ויחד עם זה – ותוך כדי כך – מגביר תלות. זוהי היסטוריה חברתית שהולכת אל מעבר לפוליטי, למוסדי ולאידיאולוגי, ומאירה את חיי היומיום: את המציאות בשוק העבודה, את מצוקות היומיום, את שכר העובדים ומחירי המזון, את האבטלה והחיפוש אחר עבודה, את התחרות בין קבוצות עובדים שונות, את התקווה והיאוש, ואת הסולידריות המאפשרת למנגנון לבנות את כוחו. זוהי היסטוריה חברתית שעוברת מהפוליטי-האידיאולוגי אל שוק העבודה: אל עולם העבודה של הפועלים-המהגרים, אל התחרות, האבטלה, הפילוגים והמאבקים, אל הסולידריות ובקיעה... האחדות וגבולותיה. היסטוריה חברתית זו צועדת אף אל מעבר לשוק העבודה: אל חיי היומיום, אל רמת החיים ששכרו של הפועל מאפשר לו ולמשפחתו; אל קהילת העובדים הטוטלית הנוצרת מתוך מצוקת האבטלה והחוסר, אל מטבחי הפועלים, העזרה בדיוור, הטיפול הרפואי, ואל ההווי התרבותי של הקהילה החדשה – האסיפות, ההרצאות, העיתונות, הספורט והתיאטרון, שיעורי העברית ומועדוני הקריאה; קהילה טוטלית הבונה לא רק את מקום העבודה ותנאי השכר, אלא גם את דמותו של הפועל הרצוי, את התכנים התרבותיים של עולמו, את הצוותא של שעות העבודה ושל שעות הפנאי.

דה פריס מתייחס בספרו גם לפועלים הערביים בחיפה – העיר המעורבת בעלת הרוב הערבי, העיר שהיוותה מוקד להגירתם של פלחים כפריים מרחבי פלשתינה ומהארצות הסמוכות. גם בעיסוק נרחב זה בפועלים הערביים, כחלק מחקר הפועל היהודי ותנועתו, יש תרומה חשובה להיסטוריוגרפיה הישראלית, אם כי חידוש זה החל לפני קרוב לעשור בעבודותיהם של גרשון שפיר ומיכאל שלו. חוקרים רבים טוענים כיום כי אי-אפשר להבין

את התארגנותם של הפועלים היהודיים, ועל-כן גם את ההסתדרות, מבלי לבחון את הימצאותם, מאפייניהם והשפעותיהם של הפועלים הערביים. היסטוריה מקומית של חיפה, כמקרה-בוחן, מתאימה במיוחד לפיתוח טענה זו, ודה פריס כותב על כך את הדברים הבאים:

דומה שמאחר שרוב הפועלים בחיפה היו ערבים התחרות מצד הפועל היהודי לא נתפסה על ידם כבעיה חריפה, אף שמנהיגיהם השתמשו בה כאמצעי להתססה אנטי-ציונית. עבור היהודים לעומת זאת כושר התחרות בפועל הערבי ויכולת המאבק לעבודה עברית היו במוקד בעייתם להיקלט. כפי שנראה להלן לא ניתן להבין את אופני עיצובה המוסדי של מועצת הפועלים ללא קישורם לנסיגות "לנטרל" את יתרונותיו של הפועל הערבי. (ע' 61)

דה פריס חוזר לבחינת יחסים אלה בכמה וכמה מקומות בספרו. הוא דן בלחץ שהפעילו פועלים מן השורה על אנשי מועצת הפועלים לארגן גם את הפועלים הערביים שעברו לצידם. אולם מקרים אלה לא היו רבים, ובסופו של דבר הסגרציה הלאומית היא שהכריעה. היו מקרים של שיתוף-פעולה בין הפועלים היהודיים לערביים, ובין הפועלים הערביים למועצת הפועלים; היו מקרים שבהם הוגשה עזרה, אבל שיתוף ועזרה אלה היו ברובם בעלי אופי סמלי – הושטת-יד, אך מקוטעת. ולקראת סוף העשור, ובמיוחד עם עליית כוחו של אבא חושי, התאפיינו מקרים אלה בפטרנליזם וקואופטציה. ספרו של דה פריס מדגיש את בנייתה של הסולידריות בקהילת הפועלים הטוטלית, אך הוא עוסק לא פחות מכך בניגודים ובמתחים בין הפועלים באותה קהילה ובשוליה. לצד התחרות בין הפועלים היהודיים לערביים, דה פריס מתאר בהרחבה את המתחים בין הפועלים היהודיים לבין עצמם: בין הפועלים היהודיים המאורגנים והבלתי-מאורגנים, המקצועיים והבלתי-מקצועיים, בין קבוצות פועלים לבין פועלים בודדים, בין מקומיים למחפשי עבודה מבחוץ, ואוסף גם בין נשים לגברים. דה פריס בוחן את מלוא מורכבותה של השונות היהודית הפנימית, ואף מצביע על התעצמותה של שונות רוויית-מתחים זו לקראת סוף שנות העשרים – העשור הפורמטיבי בהתגבשותה של תנועת הפועלים. מודעות רגישה זו למורכבות דווקא בקרב הפועלים היהודיים מהווה תרומה חשובה לשיח ההיסטוריוגרפי החדש, הממוקד כולו כמעט בניגוד בין הפועלים היהודיים – ככלל – לבין הפועלים הערביים.

עם הופעת הספר אידאליזם וביורוקרטיה נערך דיון באוניברסיטת תל-אביב בהשתתפות פרופ' אלון קונפניו מאוניברסיטת וירג'יניה וד"ר אורי רם מאוניברסיטת בן-גוריון. אביא להלן חלק מדבריהם בדיון זה.² אורי רם בחן את כתיבתו של דה פריס לאור ההתפתחויות ההיסטוריוגרפיות של עשר עד עשרים השנים האחרונות, וביניהן הופעתם של "הסוציולוגים הביקורתיים" ו"ההיסטוריונים החדשים". "הסוציולוגים הביקורתיים (קימלינג, שפיר, ארליך ואחרים),"

2 ברצוני להודות לאלון קונפניו ולאורי רם על נכונותם לערוך את דבריהם לצורך רשימה זו ועל עזרתם בניבושה הסופי של הרשימה.

טוען רם, "הציגו את ההתיישבות הציונית שבראשה תנועת העבודה כמפעל קולוניזטורי של כיבוש ונישול, בניגוד לזרם המרכזי במדעי החברה שהעדיף את הפרספקטיבה של 'התפתחות דואלית', זו לצד זו, של חברה ערבית נחשלת וחברה יהודית מודרנית (אייזנשטדט, הורוביץ וליסק). סוציולוגים אחדים אף קבעו כי ביישוב, ואחר-כך בישראל, נוצרה תרבות מיליטריסטית של תנועת העבודה (קימרלינג, בן-אליעזר)". רם טוען כי "דה פריס מפתח בעניין זה עמדה מורכבת ביותר. מצד אחד, אין ספק שהליכה של ספרו היא אכן הקהילה המעמדית הסוציאליסטית; אין ספק שהוא מחזיר אותנו לדיון בקהילה זו, ובעניין זה הוא דוחה באופן חד-משמעי את מה שניתן לכנות הפרימט הלאומי והקולוניאלי. עם זה, יש בו הכרה במהות היחסים הניגודיים המתפתחים בין הפועל העירוני היהודי והפועל הערבי ובצביון הלאומי שניגודים אלה לובשים; סדר הדברים הוא במידה רבה מן המעמד אל הלאום. אך להבדיל מן הסוציולוגים הביקורתיים, אצל דה פריס מדובר בהתנהגות מצופה, אפשר כמעט לומר נורמלית, של מגזר פועלי שהינו נחות במובן מסוים, ושהאסטרטגיה הלאומית חיונית להישרדותו."

רם ממשיך ומתייחס לעבודתו של דה פריס לאור מחלוקת היסטוריוגרפית נוספת – טיב הקולקטיביזם של תנועת העבודה: "האם מדובר באידיאליזם סוציאליסטי או באוליגרכיה ביורוקרטית? ההיסטוריוגרפיה הישנה הציגה לפנינו תמונה אידיאליסטית של חלוציות ושל 'סוציאליזם קונסטרוקטיבי' המשלב את צורכי ההווה עם חזון העתיד ואת צורכי המעמד עם משימות לאומיות. בניגוד לכך, זאב שטרנהל אפיין לאחרונה את תנועת העבודה כ'לאומיות אורגנית', וקבע כי אידיאולוגיית השוויון שלה לא היתה אלא מכשיר לגיוס לאומי, שלא היתה מאחוריו כל כוונת מימוש. שורה של חוקרים ממדעי החברה העלו טענות דומות לגבי המניפולטיביות הכוחנית של ארגוני תנועת העבודה ולגבי אופיים המוגבל ביותר של השוויון והדמוקרטיה שזו הנהיגה."

"והנה גם כאן", טוען רם, "דה פריס מפתח עמדה מורכבת ביותר... אם בכותרת הספר דה פריס משחזר את השאלה כשהוא מדבר על 'אידיאליזם וביורוקרטיה', בסיפא של ספרו הוא משתמש בביטוי האוקסימורוני של 'ביורוקרטים אידיאליסטיים'. הנה שוב העמדה המשלבת את הדיכוטומיות בהיסטוריוגרפיה הקיימת. דה פריס עוסק בהרחבה בתרבות הסמלית ובעולם הרוחני של קהילת הפועלים, אך באותה מידה הוא עוסק גם בהטלת סמכות קהילתית ומרות ארגונית, ובארגוני הכוח, שלא לומר האלימות, שייצרה הקהילה. התרבות והארגון, אנשי-השורה והמנהיגים, השליטה וההשתתפות מופיעים אצל דה פריס ככלים שלובים."

בסכמו את ייחודו ההיסטוריוגרפי של דה פריס, רם טוען כי כתיבתו הינה כתיבה כנגד הזרם. "הזרם היחיד שהוא ניאות לציית לו הוא זרם התלכדותם של קילוחים רבים לכלל קהילת העובדים בשנות העשרים והשלושים בחיפה. חוקרים חשובים לפניו התכתשו סביב השאלה אם ההיסטוריה של תנועת העבודה הינה היסטוריה של אוליגרכיה ביורוקרטית או היסטוריה של חלוצים אידיאליסטיים; דה פריס מסרב לקבל את ההנגדה הזאת ומציע לנו תחתיה את המושג 'ביורוקרטים אידיאליסטיים'. כמו תומפסון, דה פריס דוחה גם דיכוטומיות מקובלות אחרות: את הדיכוטומיה בין המטריאלי והאידיאלי, ואף את הדיכוטומיה בין לאומיות ומעמדיות. בעיניו, כמו בעיני תומפסון, קיימת רק הממשות המסוימת והחד-פעמית שזימנה ההיסטוריה לסובייקט של מחקרו. בכתבתם של תומפסון ושל דה פריס, הסובייקט מסרב להיות לאובייקט, המסוים מסרב להיות לכללי, ההיסטוריה

מסרבת להיות לתיאוריה. אצל דה פריס 'הביורוקרטיה' וה'אידיאליזם', ה'לאום' וה'מעמד' אינם קיימים כקטיגוריות ריקות, מוכנות מראש, המצפות לפועלים שימלאו אותן; אדרבא, הפועלים הם שמעצבים את הביורוקרטיה האידיאליסטית ואת הלאומיות המעמדית, בתרבות ובמינון הנכונים, רק פעם אחת בהיסטוריה... כנגד רדוקציות חד-צדדיות, אף אם מוכללות, דה פריס מציג את הרב-צדדיות הטוטלית, אך החד-פעמית בהחלט, של קהילת הפועלים שבמרכזה מועצת הפועלים. "אך מתוך רב-צדדיות זו מתקבלת בכל-זאת, לטענת רם, עמדה חד-משמעית: "דה פריס אינו מקבל את נרטיב-הנגד של ההיסטוריה החדשה, השולל מתנועת העבודה את זהותה כתנועה מעמדית, קולקטיביסטית וסוציאליסטית. מחקרו של דה פריס אינו מותיר מקום לספק: תנועת העבודה היתה תנועת העובדים העבריים. בשנות העשרים והשלושים היתה בחיפה קהילת פועלים סוציאליסטית, שאינה מחוירה לעומת כל קהילת פועלים אחרת בזמנה, ואולי גם מעבר לזמנה."

פרופ' אלון קונפניו קורא גם הוא בספרו של דוד דה פריס את השילוב והשיזור בין מעמד ללאום, בין הבניה מעמדית של ציבור פועלים לבין הבנייתן של אומה ותנועתה הלאומית. אולם לדעת קונפניו, דווקא המיקוד המקומי, הפריזמה הלוקלית, הוא המאפשר להפיק מספרו של דה פריס תובנות תיאורטיות רחבות יותר, תובנות לחקר הציונות והלאומיות בכלל. לדברי קונפניו, ניתוחה של קהילת הפועלים בחיפה מבהיר כי תנועת הפועלים נעה בשני צירים משלימים – בידול לאומי בין התנועה הלאומית היהודית לפלשתינית, מחד גיסא, וגיבושה של קהילה טוטלית וסמלית של הפועל היהודי, מאידך גיסא. שני צירים אלה הינם ממהותה של הציונות בכלל – בניית מעמד ובניית לאום השזורים זה בזה. וכדברי קונפניו: "שיזור זה בין לאום ומעמד הינו בסיסה של הציונות, והוא שמקנה לציונות עניין מיוחד במחקר ההיסטורי הכללי של הלאומיות." קונפניו ממשיך ומציג את הקשרים המורכבים בין לאום ומעמד, בין הציונות לבין תנועות לאומיות אחרות: "הקשר בין מעמד ואומה אינו תופעה חדשה כשלעצמו. הבורגנות, כידוע היטב, היתה הנושא החברתי, הפוליטי והתרבותי של הלאומיות באירופה של המאה התשע-עשרה. אולם במציאות האירופית לא נוצר קשר דומה עם מעמד הפועלים. תרומתו של דוד דה פריס היא בבוחנו את השיזור בין מעמד פועלים לבין בניין אומה במקרה של הציונות. מציגה זו מעצבת את התנועה הלאומית היהודית כתנועה שנוצרה על-ידי תנועתו של מעמד הפועלים. פועלי חיפה יצרו בו-זמנית מעמד ולאום. שילוב זה שונה מההתפתחות האירופית של הרעיון הלאומי, אך במובן זה הציונות דומה לתנועות לאומיות אחרות בעולם המתפתח, שרעיונות של סוציאליזם ולאומיות נמזגו בהן לכלל אידיאולוגיה של שחרור לאומי וצדק חברתי. ניתן להזכיר בהקשר זה את הסוציאליזם הערבי של נאצר ואת הודו של נהרו."

קונפניו הולך אל מעבר למקרה שמוצג בספרו של דה פריס, ובוחן בעזרתו כמה מהפרדוקסים המאפיינים את הציונות. כתנועה, טוען קונפניו, הציונות הינה ללא ספק יצירה אירופית: מקורה באירופה, היא הוקמה על-ידי יהודים אירופיים והושפעה מרעיונות אירופיים (כגון השכלה, סוציאליזם, ליברליזם). היא תנועה אירופית במהותה, והדבר בא לידי ביטוי בשפה שיצרה, בדפוסי הארגון שלה וברעיונותיה המרכזיים, ביניהם רעיון הקהילה הטוטלית שדה פריס מתאר באופן כה מרשים בספרו. הציונות מתייחדת בכך שלמרות היותה תנועה לאומית אירופית, היא התממשה מחוץ לאירופה, ביבשת אחרת, במסגרת תרבות ופוליטיקה אחרות. "כדי להבין את הציונות," טוען קונפניו, "יש

להביא בחשבון שניות זו, קרי, תנועה לאומית אירופית שהגיון קיומה היה במימושה מחוץ לאירופה, בפלשתינה. תרומה זו לחקר הציונות מתאפשרת, להערכת קונפינו, הודות לזווית-הראייה המקומית בעבודתו של דה פריס. "מה שנראה תחילה כסתירה תיאורטית - הקשר בין מעמד ולאום - מתברר כסביר ואף כיעיל פוליטית ברמה המקומית, כשאנחנו מתקרבים להתנסותם ולחיי היומיום של האנשים. הציונות הינה רבת-עניין דווקא בכך שהיא אינה מתאימה לתפיסות הרגילות של הלאומיות; במקורה היתה הציונות תנועה לאומית ששמה לה למטרה לשחרר את היהודים מהאירופים, אך מימושה בפלשתינה-א"י מיקם אותה כקולוניאליזם אירופי."

לסיום, אחזור לשאלת ההיסטוריוגרפיה של תנועת העבודה, שספר זה משתלב בה ומחדש ביחס אליה. מה עתידה של היסטוריוגרפיה זו? מוקדם עוד לומר. רם מעלה את האפשרות כי דה פריס יוצר סינתזה חדשה "המשלבת במזיגה משוכללת יותר את התיזה והאנטיתזה הקודמות; סינתזה היסטוריוגרפית שמטרתה אינה לטיח את הסדקים בקירותיה של תנועת העבודה הישראלית, ואף אינה להמשיך לנתץ את השברים בקירות המטים ליפול של תנועת העבודה הישראלית". האם מטרתה של סינתזה זו, כדברי רם, "פשוט לבחון את החומרים שמהם נבנו קירות אלה"? או אולי כוונתה לטעון כי "הסתכלות מלמטה" מלמדת אותנו לא רק על החומרים שמהם נבנו הקירות, אלא גם על תהליך בנייתם? האם כתיבה זו תישאר פרק בהיסטוריוגרפיה של תנועת העבודה, בבחינת תיזה-אנטיתזה ועכשיו סינתזה, או שמא היא תהווה נדבך בהיסטוריוגרפיה של היישוב היהודי ושל פלשתינה-א"י - היסטוריוגרפיה של חיי יומיום, של חיי קהילה, היסטוריוגרפיה שמשלבת את חיי העבודה עם חיי המשפחה, חיי הפרט, התרבות, המיניות ועוד כהנה וכהנה, במגורים ובקהילות הרבות והמגוונות שהרכיבו, ועדיין מרכיבים, חבל-ארץ טעון זה?

דבורה ברנשטיין

אוניברסיטת חיפה